Гали Рәхим

КӨРӘШ ҖЫРЛАРЫ

В ноябре 2017 года писателю, литературоведу Гали Рахиму исполнилось бы 125 лет. В истории татарской литературы, науки и культуры имя Гали Рахима занимает особое место. Его научные труды в свое время были опубликованы во многих газетах и журналах, но сейчас они являются библиографической редкостью и мало кому известны.

Предлагаемая критическая статья Г. Рахима посвящена анализу сборника стихов советских поэтов «Көрәш җырлары», который был приурочен к десятилетию со дня смерти великого татарского писателя-поэта Габдуллы Тукая. Рецензия была опубликована 1 мая 1923 года в газете «Безнең байрак». В статье Г. Рахим коротко останавливается на содержании сборника, дает краткую характеристику послереволюционной татарской поэзии. Как отмечает критик, сборник включает в себя произведения около пятидесяти татарских поэтов, таких как Ф. Бурнаш, Х. Такташ, М. Гафури, Н. Думави и многих других.Также без внимания рецензента не остается и художественное оформление сборника.

Ключевые слова: Гали Рахим, татарская литература, татарская поэзия, татарская периодическая печать, рецензия, Фатхи Бурнаш, сборник стихов, Г. Тукай.

Тукайның вафатына ун ел тулу мөнәсәбәте белән Татарстан дәүләт нәшрияты «Көрәш җырлары» исеме астында зур гына бер шигырь мәҗмугасы бастырып чыгарды. Фәтхи иптәш Бурнаш тарафыннан җыелып, тәртип ителгән 240 битле бу мәҗмугада кырык бишләп татар шагыйрьләренең әсәрләре җыелган һәм кәгазенең, һәм техника вә эшләнешенең яхшы вә нәфислеге җәһәтеннән бу китап соңгы биш ел эчендә чыккан һәммә татар китапларыннан алда тора. Мондый нәфис рәвештә басылган китаплар бездә революциягә кадәр дә бик сирәк чыга торган иде.

Дәүләт нәшриятенең китапларның тышкы гүзәллекләренә игътибар итә башлавы алкышланырга тиешле хәлләрдәндер.

Исеменнән үк күренеп торганча, бу мәҗмуга башлыча революция һәм аның белән бергә килгән яңа тормыш әмәлләрен үзләрендә гакес [капма-каршы] иттерә торган шигырьләргә багышлана. Монда әсәрләреннән нәмунәләр алынган шагыйрьләрнең күбрәге соңгы бишьеллык инкыйлаб дәверендә баш күтәреп, татар әдәбияты мәйданына чыккан яшь шагыйрьләр булганы шикелле, мәҗмугага дәрҗ ителгән [кертелгән] шигырьләрнең бөтенесе дияргә мөмкин шул дәвердә туган әсәрләрдер.

Мәҗмугага дәрҗ ителгән шигырьләр шагыйрь Фәтхи Бурнаш тарафыннан зур бер муаффәкыять [уңыш] һәм әдәби зәвыкъ белән сайланып җыелган. Әсәрнең мөкаддимәсеннән күрелгәнчә, Фәтхи иптәш берничә елдан бирле яңа татар шигъри әдәбиятын тәгъкыйб итеп [күзәтеп] килеп, бөтен моңар кадәр чыгып килгән аерым

шигырь мәҗмугаларыннан һәм гәзит вә журнал битләрендә дәрҗ ителә килгән шагыйрьләрнең кулында асралган шигырьләрне җыеп, бу мәҗмуганы тутыра килгән. Биш ел дәвамында матбугат мәйданына бик күп булып чыккан шигырь материалыннан ул хакыйкән «шигырь» исемен күтәрергә мөстәхикъ [лаеклы] булган иң гүзәл нәмунәләрне туплаган да, шуннан бу җыентык килеп чыккан. Дәрвакыйг [чыннан да] мәҗмуганы башыннан ахырына кадәр актарып чыкканда, анда бер генә дә начар, татсыз һәм нәфасәт [гүзәллек] тойгысын рәнҗетерлек әйбергә очрамый. Киресенчә, аны укып чыккан һәрбер әдәбият сөюче дә татар шигыренең соңгы елларда никадәр алга атлаганын, ничаклы яңа гүзәллекләр кәшеф иткәнен [ачуын] күрү зур бер ифтихар [горурлык] вә канәгатьлек хисе уятадыр.

Мәҗмуга Бурнаш шигырьләре белән башланып китеп, Бабич, Исәнбәт, Сәмави, Кәрим Әмири, Зәйнәб Бәширова, Һади Такташ шикелле яңа татар шигыренең иң зур терәкләреннән берсе булган шагыйрьләргә аерым-аерым урыннар багышланып, соңгы бүлемдә исә кызыл матбугатта азмы-күпме исемнәре күренеп узган яшь һәм карт шагыйрьләрнең шигырьләреннән бер ничәшәр нәмунә алынган. Бу соңгы кыйсемдә яңа гына каләмнәрен сыный башлаган байтак яшь шагыйрьләр белән бергә Фәрид Ибраһимов, Сөнгати, Гыйффәт шикелле революция алдыннанрак кына мәйданга чыккан шагыйрьләрнең дә, шулай ук Мәҗит Гафури, Нәҗип Думави, Зариф Бәшири, Сәгыйть Сүнчәләй, Вакыйф Җәлал шикелле күптәннән танылган «карт» шагыйрьләрнең әсәрләре дә алынган. Аларның да, әлбәттә, күбрәк инкыйлабтан соңгы һәм инкыйлаб рухы белән сугарылган әйберләре кергән. Әсәрне актарганда «карт» шагыйрьләргә «яшьләр»гә караганда азрак игътибар ителү күзгә бәрелә. Бу, ихтимал, мәҗмугада бигрәк тә яшь вә яңа көчләрне күрсәтеп, аларга бер «осмотр» ясау күздә тотылганга шулай эшләнгәндер.

Яңа татар шагыйрьләренең шигырьләрен шушы рәвештә аерым бер мәҗмуга ясап чыгару кирәкле һәм вакытлы эшме, дигән сөяльгә, шиксез, бу эш бик вакытлы һәм кирәк иде, дип җавап бирергә туры килә. Әдәби тәнкыйть, үз әдипләребезнең әсәрләрен чыккан берен тикшереп, тәнкыйть күзе аркылы үткәреп, аларга кыйммәт биреп бару бездә еллык-еллыктан ук бик начар куелган иде. Без үзебезнең нәфис әдәбиятыбызга, җинаять дәрәҗәсендә аз игътибар итә идек.

Азмы-күпме тәнкыйть кувәсенә малик [көченә ия] булган язучыларыбыз булуга карамый, безнең татар матбугатында, татар әдәбиятында зур бер хадисә [вакыйга, күренеш] тәшкил итәрлек әсәрләр дә һичбер тавышсыз-тынсыз, сәкен белән уздырылып җибәрелә иде.

Яңа язучылар баш күтәрәләр, иске язучыларның зур-зур әсәрләре мәйданга чыга, әмма татар вакытлы матбугатында шулар турысында күбесенчә ләм-мим

дип бер сүз әйтүче булмый. Революциягә кадәр дә бу тәәсефле [үкенечле] хәл шул рәвешчә дәвам итте, революциядән соң да эшләр үзгәрмәде, моны бары тик тәнкыйтьчеләребезнең ялкаулыгына гына хәмел итәргә [юрарга] мөмкин. Һәрхәлдә үзен мәдәни милләтләр рәтенә кертергә тырыша торган бер халык өчен бу гафу ителмәслек бер кимчелектер. Бу бетәргә тиеш; тәнкыйтьчеләребезгә үзләренең тик ятудан күгәреп беткән каләмнәрен яңа, ялтыравыклы каләмнәргә алмаштырып, татар укучы гаммәсенә көн вә көн чыгып барган татар әдәбиятына чын бәһа кую юлында юлбашчылык итә башларга бик вакыт инде.

Соңгы бишьеллык революция дәвере безнең татар әдәбиятына байтак яңалыклар багышлады. Нәфис әдәбиятның нәсер кыйсеме шактый торгынлыкка очраса да, бу бабта да беркадәр яңа рух белән эшләнгән әсәрләр мәйданга килде. Шигырь бабында исә эш башкачарак. Татар әдәбиятының соңгы бишьеллык дәвере безгә шактый озын шагыйрьләр төзмәсе бирде; бер туктаусыз көлтә-көлтә шигырьләр матбугат дөньясына атыла торды. Дөрес, бу дәвердә язылган көйле парчаларның зур бер кыйсеме чын нәфис әдәбият вә шигърият ноктасыннан караганда әһәмиятсез, көйләп язылган агитация вә фикер сату белән тулган әйберләр иде. Ләкин шулар арасында бик күп кенә хакыйки энҗеләр дә чыкты. Һәр көнге матбугат сәхифәләрен тутырган бик күп көйле әсәрләр арасында бу чын энҗеләр кайсы кая, кайсы кая кысылып калып, көндәлек укучының күңелендә тулы бер тәәсир калдырмыйлар иде. Затән [нигездә] бу гади бер эш. Киң әдәбиятлы бер халыкның әдәбияты һичбер вакыт коры җәүһәрләрдән генә гыйбарәт булмый. Затән әдәбият һәрвакытта агитация белән бергә багланып бара. Бу хәл безнең соңгы дәвер әдәбиятыбыз өчен генә хас булган әйбер түгел; фикерләр галәянга [ташуга] килгән, тормыш тулкынланган һәрбер дәвердә бу шулай була. 1905 нче ел революциясе дәверендәге татар әдәбиятында да без нәкъ шундый ук хәлне күрдек. Ул вакытта да безнең матбугат сәхифәләрен тутырган шигырьләрнең йөздә туксаны агитация, фикер сатудан гыйбарәт була иде. Әмма шул ук дәвер безнең әдәбиятыбызга Тукайның үлмәс әсәрләрен бирде.

«Көрәш җырлары» да менә соңгы дәвер татар шигыренең хөласасен [иң яхшысын], аның энҗеләрен бер җөпкә төзеп, бер тәртипкә куеп, бер көллият [бөтен] хәлендә безнең күз алдыбызга куя. Аның әһәмияте вә кирәклеге дә шунда. Инде революция башланганга биш ел тулгач, яңа татар матбугаты үзенең бишьеллык бәйрәмен итеп ятканда, безгә татар шигыренең бишьеллык гомереннән дә үз үзебезгә хисап биреп карарга вакыт иде. Менә шушы хисап бирү юлында татар укучысына «Көрәш җырлары» мәҗмугасы зур булышлык итәчәк.

Гәрчә мәҗмуга «Көрәш җырлары» дип аталса да, ул баштанаяк революция хәрәкәте тудырган, көрәш рухы белән сугарылган

шигырьләр белән генә тутырылмаган. Анда инкыйлаб вә көрәш ялкыннары белән илһамланган, иреккә, сыйнфый көрәшкә, гражданнар сугышына, кызыл гаскәргә, эшкә вә эшчеләргә багышланган шигырьләрдән башка байтак кына халис [саф, чын] рухи лирика да юк түгел.

Җыючы яңа шагыйрьнең мондый әсәрләрен дә читкә какмыйча исабәт [дөрес] иткән. Киресенчә булганда, аның мәҗмугасы бер яклырак булып чыгар иде. Чөнки никадәр замана күтәренке рухлы көрәш вә иҗтимагый әмәлләр заманы булмасын, шагыйрь булган кеше аларга гына хәсыр кылынып [чолганып], үзенең эчке рухи галәмен бөтенләй онытып бетерә алмый. Без моны мәҗмуганың мөндәриҗәсеннән бик яхшы күрә алабыз. Шагыйрьләр никадәр канатланып көрәш вә инкыйлаб җырларын җырламасыннар, вакыт-вакыт алар үзләренең шәхси йөрәк галәмнәренә дә чумгалыйлар.

Шулай итеп, бу мәҗмуга үзенең галибән [күбрәк] «Көрәш җырлары» җыентыгы булу хассәсен [үзенчәлеген] югалтмастан, шул ук вакытта соңгы еллардагы татар шигырьләренең бөтен төп характерын, андагы бөтен идея, аһәң вә үзгәрешләрне тулы рәвештә бер күз карашы белән чуалган елларга имкян [мөмкинлек] бирә. Татар әдәбиятының соңгы дәверен өйрәнергә, аның хакында үзләрендә бер фикер төзәргә теләүчеләр өчен дә ул зур бер җиңеллек тудыра. Шуның өчен дә бөтен татар әдәбиятын сөючеләр бу мәҗмуганың чыгуын алкыш белән каршыларга тиешләр.

Мәҗмуганың мөндәриҗәсе белән танышканнан соң яңа татар шигыренең үзгәреш-эволюциясе хакында нинди фикергә килергә мөмкин?

Бу турыда озын, төпле вә әтрафлы мөляхәзәләрне [фикер йөртүләрне] башка бер вакытка һәм башка тәнкыйтьчеләргә калдырып торып, яңа татар шигыренең тышкы ягы хакында гына кыскача берничә сүз әйтеп узарга тиеш табам.

Эстетика (матурлыкны аңлау) тел вә өслүб ягыннан татар шигырендә, шөбһәсез, бер яңалык һәм яңаруга омтылу сизелә. Бу шигырьләрдә без татар теленең шомарганын, татар сүзенең вә җөмләсенең гүзәллек вә сыгылмалылык ягыннан бик күп алга атлаганлыгын күрәбез. Бер яктан, татар шигырь өслүбе чит телләр тәэсиреннән котылып саф халык теленә, авыл теленә, халык әдәбияты, халык җыры өслүбенә якынлашса, икенче яктан, яшь шагыйрьләр татар телендә яңадан яңа матурлык офыклары кәшеф итәләр [ачалар], гади татар сүзен шигърият вә тасвирчылыкның югары нокталарына ирештерәләр. Дәрдмәнд тарафыннан беренче маяклары кадалып, аннан соң Сүнчәләй, соңгырак заманда Бабичлар, Ченекәй (Сәмави)ләр, Бурнашлар тарафыннан эленеп алынган «аһәңле» өслүб соңгы дәвердә тәмам үсеп, үзенең камалына [тулылыгына] ирешә. Хәзер инде эстетика ягыннан татар шигыре үзенә өр яңа юллар тапкан; кайчандыр үз вакытында бик яңа тоелган һәм бик күп тәкълидчеләр [иярүчеләр] мәйданга китергән Тукай өслүбе һәм тарызы

ифадәсе [ысулы] хәзер инде иске вә тарихи бер нәрсә булып калган. Пушкин өслүбе хәзергә яңа урыс шагыйрьләре өслүбенә нисбәтән нинди урын тотса, Тукай өслүбе дә безнең яңа шагыйрьләр өслүбенә нисбәтән шуннан урын тота.

Чынлап та, ахрысы, урыслар алтмыш-җитмеш елда кичергән дәверне без ун елда үткәргәнбездер. «Көрәш җырлары» мәҗмугасындагы шигырьләрне күздән кичерү укучыны менә шундый фикерләргә китерә.

Басмага әзерләде:
Хөснетдинова Гөлназ Азат кызы,
филология фәннәре кандидаты,
Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият
һәм сәнгать институтының текстология бүлеге
өлкән фәнни хезмәткәре